

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ПІСЛЯ СМЕРТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-УЧАСНИКА ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Світлана Рабовська,

*доцент кафедри цивільного та трудового права Київського університету права
НАН України, кандидат юридичних наук*

Необхідність проведення дослідження корпоративних прав зумовлена істотними змінами в законодавстві, розвитком і конкретизацією різних форм корпоративних підприємств, а також збільшенням уваги з боку держави до захисту і охорони прав власності громадян.

Дослідженням проблем спадкового права займалися видатні українські та російські вчені, серед яких можна виділити таких вчених, як М. Барщевський, М. Бондарев, Н. Глузь, М. Гордон, С. Джапаридзе, О. Дзера, В. Дроніков, Ю. Заїка, Т. Коваленко, Н. Кузнецова, П. Никитюк, А. Рубанова, З. Ромовська, В. Серебровський, Ю. Толстой, С. Фурса, Є. Фурса, Е. Ейдинова, Я. Шевченко.

Теоретичні дослідження й обґрунтовані пропозиції щодо подальшого вдосконалення нормативної регламентації вказаних відносин, незважаючи на час набрання чинності положеннями Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) і наявність практики їх застосування, є нечисленними. З огляду на це проблеми, що виникають при спадкуванні майнових прав, пов'язаних з участю в господарських товариствах, у вітчизняній цивілістичній літературі є малодослідженими. Розгляд деяких особливостей спадкового правонаступництва майнових прав і обов'язків після смерті фізичної особи-учасника господарських товариств та обґрунтування пропозицій щодо подальшого вдосконалення пра-

вового регулювання в зазначеній сфері визначає цілі та завдання цієї статті.

Спадкування в цивільному праві та законодавстві протягом тривалого часу визначалось як перехід майна померлого до інших осіб (іншої особи) — його спадкоємців [1]. Положення ЦК України визначають принципово нові засади забезпечення правового регулювання відносин, які виникають у зв'язку з переходом майна померлої особи до її спадкоємців. Відповідно до цих засад, зокрема, спадкування потрібно розглядати як визначений нормами спадкового права порядок переходу прав та обов'язків (а не майна) фізичної особи, що померла (спадкодавця) до її спадкоємців. Саме права й обов'язки, а не майно становлять спадщину. Відповідно до положень ст. 1218 ЦК України, до складу спадщини входять всі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві та не припинилися внаслідок його смерті. Законодавчий підхід до визначення складу спадщини як сукупності прав та обов'язків, а не майна, в сучасних цивілістичних дослідженнях підтримують Н. Глузь, Т. Коваленко [2] та інші правознавці.

Спадкове правонаступництво в сфері підприємництва має деякі особливості. Згідно зі ст. 1219 ЦК України, до складу спадщини не належать права й обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця. Як один із їх різновидів вказані положення згадують і право на участь у госпо-

дарських товариствах, якщо інше не встановлено законом або їхніми установчими документами. Законодавче віднесення вказаного права до категорії особистих немайнових прав, які не підлягають спадкуванню, цілком узгоджуються з положеннями ст. 100 ЦК України, якими виключається можливість його окремої передачі іншим особам.

Досліджуючи проблеми, пов'язані зі спадкуванням частки у статутному капіталі господарського товариства, необхідно брати до уваги послідовне втілення у ЦК України принципу визнання права власності юридичної особи на майно, що було передане її учасниками як внески у статутний (складений) капітал. Передача учасниками частини належного їм майна як внеску в статутний капітал господарських товариств зумовлює його чіткий поділ на частки, які визначають ступінь участі у ньому кожного з них. Таку частку становлять майно та майнові права, передані господарському товариству у якості внесків, а також придбані або набуті ним шляхом здійснення підприємницької діяльності. Тож потрібно розрізнити право на частку як майнове право і право участі у господарському товаристві як різновид прав, пов'язаних з особою спадкодавця. Право участі в господарському товаристві як об'єкт спадкового правонаступництва (пам'ятаючи про умовність їх окремого розгляду) є ширшим за обсягом, аніж право на частку у статутному (складеному) капіталі товариства. Обмежень стосовно набуття вказаного права за законом або за заповітом законодавство не містить. За загальним правилом, немає обмежень вказаної правової можливості і за колом осіб, хоча право на спадкування членів сім'ї та близьких осіб у літературі визначається як першочергове [4].

Шляхом спадкового правонаступництва спадкоємець фізичної особи (як за законом, так і за заповітом),

яка була учасником господарського товариства, набуває право участі у ньому, котре визначає його як (нового) учасника. Разом із статусом учасника та комплексом майнових прав і обов'язків спадкоємець набуває також і таких особистих немайнових прав, як право участі в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, встановлених законом.

Окрім особистих немайнових і майнових прав, до осіб, які визначені як спадкоємці учасника господарського товариства, в порядку спадкового правонаступництва можуть переходити і обов'язки. До обов'язків, які пов'язані з майновою участю в господарському товаристві, слід віднести обов'язок правонаступника відповідати своїм майном за зобов'язаннями (у повному обсязі стосовно учасників повного і повних учасників командитного товариства чи в розмірі внеску учасника для інших їх видів). До спадкоємців переходять також інші права й обов'язки, характер яких залежить від виду товариства й положень актів спеціального законодавства чи установчих документів.

ЦК України містить декілька статей, у яких визначається порядок спадкування прав і обов'язків після смерті (оголошення померлими) фізичних осіб-учасників господарських товариств. Незважаючи на їх фрагментарність, вони відбивають, деякі аспекти специфіки спадкового правонаступництва в сфері підприємництва.

Особливості переходу прав та обов'язків спадкодавця (спадщини) до спадкоємців у випадках, коли спадкодавець був учасником господарського товариства, полягають у можливості виникнення двох видів спадкового правонаступництва належних йому прав у сфері підприємництва: комплексного та звичайного. У випадках, що допускаються законом або установчим документом, разом зі статусом учасника товариства можуть пере-

ходити як особисті немайнові, так і майнові права, а також обов'язки, що його визначають.

В інших випадках зазначений комплекс особистих немайнових і майнових прав, а також обов'язків, не переходить до спадкоємців цілком (тобто спадкоємці не стають учасниками товариства тощо). До них, зазвичай, переходять лише майнові права й обов'язки.

Варто зазначити, що в обох вказаних випадках йдеться про повне (а не сингулярне) спадкове правонаступництво, позаяк до спадкоємців у відповідній частці переходять як права, так і обов'язки.

Підсумовуючи зазначене можна дійти таких висновків. Після смерті спадкодавця-учасника господарського товариства можливі два види спадкового правонаступництва. Відповідно до положень його установчого документа можливе комплексне або звичайне спадкове правонаступництво

стосовно прав і обов'язків спадкодавців-учасників господарських товариств. З огляду на це, при спадкуванні часток у статутному (складеному) капіталі господарських товариств (розмір яких визначений відповідною кількістю акцій або вартістю внеску залежно від їхнього виду) важливо нормативно визначити порядок такого спадкування. Можливість вступу спадкоємців до складу учасників господарського товариства — питання, що має важливе значення як для спадкодавця та спадкоємців, так і для господарського товариства як учасника цивільних відносин, корпоративних і особистих інтересів його учасників, а також його дебіторів та кредиторів. ♦

Список використаних джерел

1. *Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В. И. Серебровский. — М., 1997. — С. 64.*
2. *Цивільне право : підручник : Ч. II. — К., 1999. — С. 710 ; Цивільне право : підручник : Ч. II / За ред. О. А. Підпригорі, Д. В. Бобрової. — К., 1996. — С. 449.*
3. *Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения / И. В. Спасибо-Фатеева. — Х., 1998. — С. 157.*
4. *Жигалкин И. П. Наследственные очереди в новом Гражданском кодексе Украины / И. П. Жигалкин // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 9. — С. 59.*

Надійшла до редакції 29.01.2013 року